

BISERICI ȘI ȘCOLI PROTESTANTE LA PITEȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea

SPIRIDON CRISTOCEA*

Aflat la sud de Carpați, la confluența Râului Argeș cu Râul Doamnei și la întretăierea unor importante căi de comunicație care făceau legătura, spre nord, cu orașele transilvănene, Sibiu, prin Râmnicu Vâlcea, și Brașov, prin Câmpulung, iar spre sud cu Bucureștiul, Piteștiul este localitatea care după devenirea sa ca oraș, în secolul al XIV-lea¹, a fost locuit numai de români. Acest lucru este relevat de episcopul și arhiepiscopul de Sofia, Petru Bogdan Bakšic, care, în 1640, consemna faptul că Piteștiul avea „200 de case de români, adică vreo mie de suflete...”. Fiind catolic, el menționează că „aici nu sunt catolici, doar când vin negustori la târg”².

În decursul anilor însă, din motive pe care nu este cazul să le analizăm aici, alături de români s-au așezat locuitori veniți din afara granițelor, în special de la nord de Carpați și de la sud de Dunăre, de alte etnii și de alte religii. Până la catagrafia din 1838 nu avem informații exacte despre numărul locuitorilor, despre originea lor etnică și despre religia lor.

Document de o deosebită importanță, fără de care nu se poate scrie istoria Piteștiului în această perioadă, catagrafia din 1838, întocmită ca urmare a prevederilor Regulamentului Organic din 1831, ne prezintă pentru prima dată informații despre situația demografică a orașului, despre originea etnică a locuitorilor și indirect despre religia lor ș. a.

Împărțit în patru culori (roșie, neagră, albastră și galbenă) Piteștiul avea în 1838 un număr de 4.014 locuitori, dintre care cei mai numeroși erau românii - 2.318. După români, urmau, în ceea ce privește numărul de locuitori, sârbii, cu 891 de persoane, țiganii - 416 și grecii - 227. În privința sârbilor, ei puteau fi bulgari care, fugind de pe teritoriul lor aflat în Imperiul Otoman, nu-și declarau etnia adevărată, pentru a nu fi duși înapoi. O comunitate importantă era și cea israelită care număra 78 de persoane, pentru ca rușii să fie în număr de 24 și armenii în număr de 19. În afară de acești locuitori de altă etnie, decât cea a românilor, în Pitești se aflau și 18 nemți și 5 unguri, veniți desigur de peste munți³.

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

¹ Prima atestare documentară a Piteștiului se află într-un hrisov al domnitorului Mircea cel Bătrân din 20 mai 1388 (*D.R.H.*, B, Țara Românească, vol. I, nr. 9, p. 25-28).

² *Călători străini despre țările române*, vol. V, Editura Științifică, București, 1973, p. 208.

³ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare: D.A.N.I.C.), fond Catagrafii 1838, 46/1838, partea I.

După 1838, se produce o creștere a numărului de locuitori ai Piteștiului, astfel că de la 4.014, câți existau în acest an, se ajunge la 8.400 în 1872, la 10.949 în 1890 și la 15.570 în 1901.

Biserica calvină. Odată cu creșterea numerică a populației Piteștiului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar comunități de altă religie care își vor construi propriile biserici. Astfel, comunitatea armeană își construiește biserica în 1852, cea israelită avea sinagogă în 1864⁴, iar cea catolică edifică biserica Sf. Anton în 1896.

În afară de aceste comunități, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Pitești exista și o comunitate maghiară reformată. Neavând biserică, această comunitate s-a adresat domnitorului care a aprobat, printr-un decret, construirea unui asemenea locaș. Ca urmare a decretului domnesc, Ministerul de Interne, prin ordinul 280 din ianuarie 1860, a dat voie „comunității maghiaro-reformată din acest oraș Pitești a ridica biserica pe locul lăsat prin testament de reposatul medic Carl Iechel” (Carol Zekely, n.n.). Obținând aprobările, comunitatea maghiară a construit biserica care „a și luat săvârșire și sântirea ei, conform ritului său, la 11 decembrie anul expirat” (1862 n.n.). Pentru „predicarea religiei, susținerea și consolidarea moralei” a fost orânduit ca preot pastorul Ioseph Nagy.

Pastorul, care săvârșise „învățăturile gimnasiale și facultative păstorale”, a fost însărcinat „cu ținerea unei școale, unde tinerimea să-și poată primi o educațiune morală și socială din obiectele necesare ale învățământului, conform pozițiunii de meseriași”. Privind obiectele de învățământ ele erau „cele dintâi cunoștințe ce tot omul trebuie a le poseda în limbile germană și maghiară”. Pentru a respecta legile țării, în această școală trebuie să se învețe limba română „ca limbă principală a țerei”. În vederea deschiderii școlii, câțiva reprezentanți ai comunității (Sigmond Kovats, curator, Velesnyei Șandor, Ludvig Kubis, casier ș.a.) cer Ministrului, la 10 ianuarie 1863, aprobarea ca institutorul român Barbu Pretorian, cu care încheiaseră un contract, să fie „învățător în această școală pentru limba română”. De asemenea, ei cer ministrului să elibereze „autorizațiune numitului pastor al nostru, Ioseph Nagy, spre a putea deschide școala, cât se va putea mai curând, și a urma cu învățătura copiilor noștri, cari acum nu au nici un conducător spre luminarea învățăturilor” (Fig. 1).

Pitești, 10 Ianuarie
Anului 1863.

plicatul servitor.
Sigmond Kovats
Velesnyei Șandor
Ludvig Kubis

Fig. 1. Semnatarii cererii din 10 ianuarie 1863.

⁴ Prima sinagogă a comunității israelite din Pitești, ce exista în 1864, a fost demolată în 1922, pentru a se construi, între 1920 și 1924, cea care se află astăzi pe B-dul Eroilor.

Totodată, semnatarii trimit ministrului și învoirea încheiată, la 9 ianuarie 1863, cu institutorul Barbu Pretorian, care avea autorizația 25715/19 decembrie 1862 eliberată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. „Fiind datori a avea la școala noastră de la biserica unguri reformați și un profesor de limba română“, semnatarii s-au învoit cu Barbu Pretorian, care primea ca plată un galben pe lună pentru „venirea la școală un ceas dimineața, iar vara două, și dimineața și dupe amiazi“⁵ (Fig. 2).

Copie

Învăiere

Sutlu scrisi, facem aratatu prinu-
acista, că: după, cerue, și fiindu datori a
avea, la școala noastră de la Biserica Un-
guri reformați și unu profesor de limba
română, de care, nemu se învoitu cu B.
Barbu Pretorian a ne fi Profesor de după,
cursu aratamui mai susu, și dudu ea:
Dlui are, și autorisatia Domn-lui Mini-
stru alu Cultelor și alu Instrucțiunii
publice cu nr. 25715 dinu An. 1862 De-
cembrie 19, — pentru care Dlui va fi Ca-
lori a primi plata pentru acestu
serviciu de la noi cte unu galben pe
lună; asemenea va fi datori Dlui, a
urina cu venirea la școală unu ceas dimi-
neța, iară vara, două, și dimineța și după amia-
zi, și acista plată va urina la începerea
școli, dindui Dlui acista spre stăru-
1863 Ianar: 9

Signor: Rosati
Curator

Ludwig Schubert
Presor

Josef Nagy, TMB
Prest Reformați

Fig. 2. Învoirea din 9 ianuarie 1863, cu Barbu Pretorian.

⁵ D.A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (M.C.I.P.), dos. nr. 54/1863, f. 4, 5.

Pentru deschiderea școlii maghiare, prefectul județului Argeș ceruse, prin adresa 896/18 ianuarie 1863, să i se prezinte aprobarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și de aceea cei doi reprezentanți ai comunității, pastorul Nagy și curatorul Kovats, trimit Ministerului o telegramă, primită de acesta la 18 februarie 1863, prin care solicită a „da deslegare ceruta de d. prefect Argeși, prin raport n. 896 ianuarie 18, pentru deschiderea școalei maghiare”⁶.

În urma acestor solicitări, ministrul cultelor, prin adresa 6597 înaintată Consiliul Superior al Instrucțiunii, „recomandă cererea mai multor locuitori maghiari din orașul Pitești de a se autoriza deschiderea unei școale în care să se predea limbile germană, maghiară și română”. Deliberând asupra adresei ministrului, Consiliul aprobă, în ziua de 19 martie 1863, „deschiderea școalei reformate maghiaro-germane și să dea autorizațiune pastorului Ioseph Nagy de a instrui pe copii în acele limbi” și lui Barbu Pretorian de a „învăța limba română în această școală”. De asemenea, Consiliul Superior mai hotărăște: „curatela bisericei și a școalei va fi datoare a ține două essamene pe fiecare an, la fiecare semestru, și a fi supusă instrucțiunilor privitoare la instrucțiunea publică”, iar institutorul pentru limba română trebuia să aibă autorizația Ministerului. Hotărârea Consiliului Superior al Instrucțiunii, aprobată de Minister, a fost trimisă la 27 aprilie 1863, cu numărul 12548, Comitetului de Inspecțiune Școlară din Districtul Argeș spre a o pune în aplicare”⁷.

Documentele prezentate mai sus, păstrate la arhivele statului de la București și Pitești, prezintă o mare importanță privind istoria comunității reformate maghiare din Pitești. Ele ne informează că această comunitate și-a construit o biserică la Pitești, care a fost sfințită la 11 decembrie 1862 și care este mai veche decât biserica catolică Sf. Anton construită în 1896. Dacă ultima se păstrează și astăzi, pe str. Victoriei, biserica reformată nu se mai păstrează decât într-o carte poștală ilustrată. Situată în centrul Piteștiului, pe str. Doamna Bălașa, această biserică a fost distrusă în timpul bombardamentelor aviației americane din anul 1944. Aici, probabil, a funcționat școala reformată maghiară, care trebuia să se deschidă după 27 aprilie 1863 (Fig. 3).

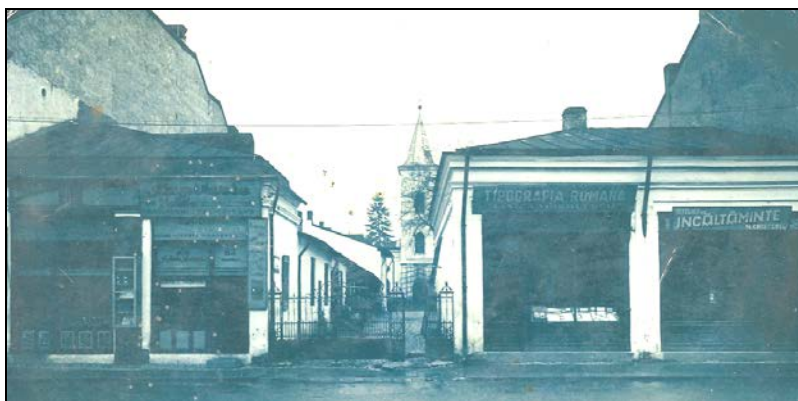

Fig. 3. Biserica calvină.

⁶ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 54/1863, 6.

⁷ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 54/1863, f. 2, 7.

La 24 ianuarie 1867 primarul orașului Pitești primea o scrisoare de la epitropii bisericii ungare reformatate din care aflăm multe lucruri despre acest locaș. După cum am arătat mai înainte, biserica reformată a fost construită pe un loc donat de răposatul doctor Carol Szekely. Dar, în afară de acest loc, Carol Szekely lăsase prin testament bisericii și via sa din Coasta Câmpului, din plasa Podgoria, jud. Muscel. Potrivit testamentului, Ludvich Szekely, fratele lui Carol Szekely, în calitate de epitrop, trebuia să lucreze via, iar, după ce scădea cheltuielile, o parte din venit îi revenea lui și „moștenitorilor mei din neam în neam“, iar două părți, bisericii, „socotindu-se neamul meu și ca titor“. Fratele său, Ludvich, era obligat să nu se risipească nimic din donație, să mențină biserica cu preot și cântăreț, iar la sfârșitul anului să dea socoteală către „mădularii aleși de biserică“.

Dar, așa cum arătau epitropii, Ludvich n-a respectat cele înscrise în testament, pentru că în anii 1851-1859 a arendat via și n-a dat „partea ce s-a cuvenit ecleasei bisericești“. De asemenea, Ludvich a arendat via în 1865 la un preț de 298 de lei și 26^{2/3} parale și în 1866 pentru 490 lei și 26^{2/3} parale și, de asemenea, n-a dat nimic bisericii.

Văzând această „faptă și pagubă“, epitropii au hotărât ca să arendeze ei via, urmând a opri a treia parte care se cuvine lui Ludvich, până când se va recupera suma de 3.908 lei și 37^{3/5} parale pentru anii pe care o adunase el. Ca urmare a celor prezentate, epitropii bisericii (Ioseph Nagy, preot reformat, Sizmond Kovats, Kubis Lajos, Velesnyei Sandor ș.a.) cer primarului să orânduiască licitația de arendare ce urma să se țină „duminică, la 11 ore antemeridie, în locașul ecleasei bisericești ungare reformatate“. În urma scrisorii epitropilor, prin publicația 175/25 ianuarie 1867, se anunța că în ziua de 29 ianuarie urma să aibă loc licitația pentru arendarea viei din Coasta Câmpului dăruită de răposatul doctor Carol Szekely.

Publicația primarului, din 25 ianuarie 1867, a determinat reacția lui Ludvich Szekely care, la 28 ianuarie 1867, îi cere primarului Piteștiului să revoce, printr-o altă publicație, licitația ce urma să se țină pe 29 ianuarie 1867. Din scrisoarea lui Ludvich, aflăm că testamentul fratelui său, Carol Szekely, fusese făcut la 11 februarie 1848.

Cerând anularea licitației, Ludvich argumenta că fratele său, „în calitatea sa de fondator și donator al bisericii“, prin testament rezerva „lui, mie și neamului nostru, secssu bărbătesc, titlul de titori și epitropi de drept și perpetuii“, urmând ca el să aibă grijă de biserică și să lucreze via. Instituirea „pomeniților în calitate de epitropi, fără nici o regulă și consimțământul meu“, ca și hotărârea de a arenda via, contravine testamentului și, de aceea, Ludvich cere anularea licitației⁸. Întrucât nu se mai păstrează documente, nu știm cum s-a rezolvat problema arendării viei și nici cum a funcționat biserica și școala reformată.

Timp de aproape 20 des ani nu mai avem știri despre comunitățile religioase, altele decât cea ortodoxă, din Pitești. La 17 martie 1887 primarul trimitea câte o adresă la cinci comunități (luterană, calvină, israelită, catolică, gregoriană) ca să comunice „cât se poate de urgent“, câți enoriași are fiecare biserică, care este numărul și numele epitropilor și ce venit are lăcașul.

Prima comunitate care a răspuns la adresa primarului (934/17 martie) este cea calvină. Astfel, la 18 martie 1887 preotul calvin Domjan Ferencz informează că erau 28

⁸ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 10/1866, f. 14-16.

familii de enoriași ai bisericii calvine și din alte 12 familii „numai unii din membri țin de biserica noastră”. Epitropii se alegeau pe o perioadă de trei ani prin votul verbal al tuturor enoriașilor, numărul lor fiind de șapte, din care unul era curator (Bihari Ianoș), iar ceilalți șase erau presbiteri (Hutași Andrași, Samuel Diosegi, Zigmund Andrași, Ciakan Daniel, Șonka Lajoș, Medve Gheorghe). Venitul, ce provenea din uzufructul unei vii și „de la nește case, pe care le posedă biserica noastră”, era folosit pentru plata preotului și a învățătorului. Cheltuielile, folosite pentru „reparația și cu dările pe care le plătim cătră stat, până la lei noi două sute pe fiecare an”, erau adunate din subscripții de la enoriași și din beneficiile unui bal organizat o dată pe an⁹.

Deși se sfințise la 11 decembrie 1862, biserica reformată (calvină n.n.) avea nevoie de reparații interioare și exterioare, care dacă nu s-ar fi făcut ar fi adus sfântul „local la ruină pe de o parte, iar pe de alta și-ar perde din prestigiul moral”. De aceea, având în vedere că „starea de înaintare în cultură a unui popor se judecă și se apreciază după cum îi este localul unde aduce rugăciuni”, la 27 mai 1887, epitropii, sub președenția preotului, hotărâsc, pentru a strânge fondurile necesare reparației, „a se vinde cu licitațiune locul ce are în bulevardul Elisabeta Doamna”.

În vederea vânzării locului, biserica reformată din Pitești ceruse aprobarea Consiliului Superintendenței Reformate din Transilvania încă din 1886. La 28

Fig. 4. Inscriptia de pe ștampila aplicată pe documentul din 28 septembrie 1886: „A Pitești Reform Egyhaz Pecsetje 1861”.

septembrie 1886 printr-o adresă trimisă din București și semnată de Bartaluș Janos, preotul bisericii este anunțat că „via și locul viran al bisericii reformate din Pitești” se va vinde numai dacă un amator va oferi prețul valorii lui și va depune o garanție de 200 lei pe care-i va pierde, dacă nu va oferi întregul preț. De asemenea, câștigătorul era obligat să depună în mâna epitropilor jumătate din suma oferită, iar cealaltă jumătate, când primea actele legale¹⁰ (Fig. 4).

Locul, cu lărgimea de 21 m și adâncimea de 22,5 m, aflat pe bulevardul Elisabeta Doamna, se învecina la sud cu proprietatea casei răposatului Hacıulea, la vest cu doamna Lăzăroaia, spatele cu proprietatea lui I. T. Purcăreanu și fațada la bulevardul Elisabeta Doamna.

Epitropii au hotărât prin procesul verbal din 27 mai 1887 ca licitația să se facă în următoarele condiții: să aibă loc la 24 iunie, ora 12, în localul bisericii; să se facă în prezența a cel puțin trei epitropi și cu asistența preotului, urmând să aibă loc și o supralicitație la cinci zile de la licitația provizorie; să înceapă de la prețul de 1700 lei în sus, concurenții urmând a depune o garanție de 170 lei; persoana care adjudeca locul trebuia să depună banii în mâinile epitropilor, după care primea actul autentificat și transcris în registrul Tribunalului Argeș, urmând a suporta toate taxele și speșele timbrului și înregistrării; banii se vor păstra de epitropi

⁹ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 1-2.

¹⁰ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 7.

și preot în casa bisericii, urmând a fi folosiți numai pentru repararea și îmbunătățirea localului; vânzarea se va publica în Monitorul Oficial și în jurnalul local¹¹.

Procesul verbal a fost înaintat Primăriei, care-l aprobă în ședința din 7 iunie 1887, cu condiția ca licitația să aibă loc în pretoriul bisericii, la un termen ce se va fixa¹².

La 9 iunie 1887, primarul înaintează câte o adresă redactorilor „Monitorului Oficial” și ziarului local „Dorința Argeșului” ca să publice, spre știința amatorilor, anunțul că licitația pentru vânzarea locului bisericii reformate va avea loc pe 10 iulie, ora 2 post meridian, iar printr-o altă adresă invita pe epitropii bisericii reformate să asiste la licitație, spre a-și da avizul asupra prețului ce va rezulta¹³.

La licitația care s-a ținut în ziua de 10 iulie 1887, în prezența primarului și a epitropilor, au concurat Ion T. Purcăreanu, Carol Fodor și Franz Lehrer. Primul a oferit, la prima strigare, 850 lei, al doilea - 1000 lei și al treilea - 1050 lei. După a doua strigare, Franz Lehrer s-a retras, licitația fiind câștigată, după alte șase strigări, de Carol Fodor care a oferit 2100 lei. În procesul verbal semnat de primarul Nicolae Costandinescu și epitropi, se consemnează că licitația a fost adjudecată provizoriu de Carol Fodor, prevăzându-se însă un „drept de ofertă, în termen de cinci zile libere socotit de astăzi”¹⁴.

În ziua de 11 iulie, prin altă publicație a primarului, se făcea cunoscut că în termen de cinci zile se primesc oferte de supralicitație, amatorii urmând a depune o garanție de 10% la suma rezultată din licitație¹⁵ (Fig. 5).

Întrucât licitația fusese câștigată de Carol Fodor, cel de al doilea concurent, Ion T. Purcăreanu, îl anunță pe primar, la 16 iulie 1887, că face „ofertă cu suma de lei 5% peste prețul rezultat în licitație de lei 2100, pentru care... depun ca garanție lei 170 în numerar, rugându-vă a dispune cele legale”¹⁶.

Prin publicația din 16 iulie 1887 se anunță că cea de a doua licitație urma să aibă loc în ziua de 25 iulie 1887, ora două post meridian, în localul Primăriei, fiind anunțați, totodată, epitropii și Carol Fodor.

Ce-a de a doua licitație, ținută la 25 iulie 1887, a fost adjudecată, după a treia strigare, cu 2305 lei, de Ion T. Purcăreanu, cel de-al doilea ofertant, Carol Fodor, oferind numai 2300 lei. În procesul verbal încheiat cu această ocazie, semnat de ajutorul de primar Ion Bănescu, de epitropii Bihari Ianoș, Șonka Lajos, Samuel Deoseghi, și de preotul bisericii Franciscus Domiani, care au asistat la licitație, se consemnează faptul că epitropii se mulțumesc cu prețul obținut la licitația ce urmează a fi aprobată definitiv de Consiliul comunal¹⁷.

¹¹ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 6.

¹² D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 5.

¹³ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, 12.

¹⁴ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 8.

¹⁵ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 9.

¹⁶ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 17.

¹⁷ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 18-19.

Licită

8

Pentru vânzarea licitată, relativ la vânzarea de bună înseamnă
a lui au Biroua Reformată din Căminu Commune, strada
Bulvarului Elisabetei Sca.

1887 Iulie 10.

Numele și prenumele Sca Comandant

Lei	Numele și prenumele Sca Comandant
850	Ion T. Turcăreanu
1000	Carol Theodoru
1050	Ionul Henescu
1100	Ion T. Turcăreanu
1200	Carol Theodoru
1250	Ionul Henescu
1300	Ion T. Turcăreanu
1500	Carol Theodoru
1510	Ion T. Turcăreanu
1700	Carol Theodoru
1710	Ion T. Turcăreanu
1800	Carol Theodoru
1805	Ion T. Turcăreanu
1900	Carol Theodoru
1905	Ion T. Turcăreanu
2000	Carol Theodoru
2005	Ion T. Turcăreanu
2100	Carol Theodoru

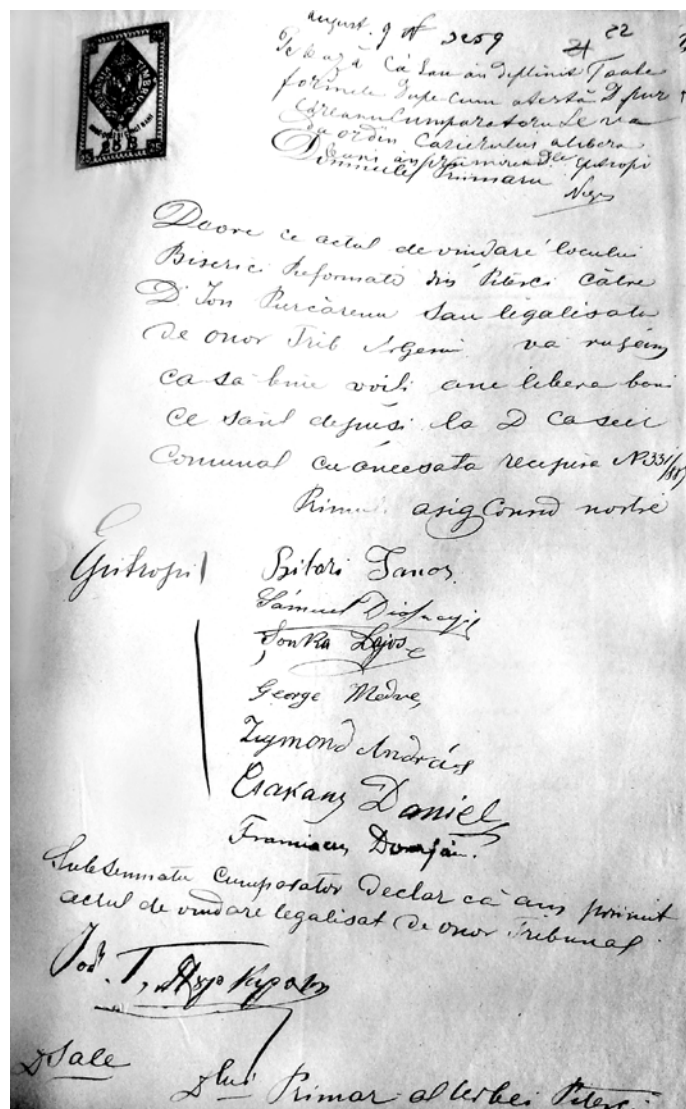
cu prețu celui Ova muncă dute sau adpuceat
atrupia mea local caprinus în procesul verbal al Episcopu
Depunând garanție provizorie celui Ova dute
Carol Theodoru

Fig. 5. Licităția din 10 iulie 1887.

Ca urmare, consiliul local întrunit la 28 iulie 1887, sub președinția primarului Nicolae Constantinescu, aprobă definitiv licitația din 25 iulie 1887, adjudecată de Ion T. Purcăreanu cu 2305 lei, și cere, atât epitropilor, cât și câștigătorului, „spre a regula formarea actelor de vânzare prin Tribunalul Local, comform condițiunilor depuse la Primărie”. Garanția de 170 de lei depusă de Ion T. Purcăreanu trebuia păstrată de casier, până la depunerea cererii pentru eliberarea ei¹⁸.

¹⁸ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 24.

La 9 august 1887, primarul primea o cerere semnată de epitropii și preotul bisericii reformate de a elibera banii licitației depuși la casierul comunal, deoarece cumpărătorul, Ion T. Purcăreanu, confirmă prin semnătură că a primit actul legalizat de Tribunalul Argeș¹⁹ (Fig. 6).

August. 9 1887 22 3

Se prezintă la Casierul Comunal al orașului Pitești
 Epitropii Bisericii Reformate de a elibera banii
 depuși la casierul comunal în urma licitației
 pentru cumpărarea terenului din localitatea
 Pitești, în sumă de 100 lei.

Deoarece actul de vânzare al locului
 Bisericii Reformate din Pitești către
 D. Ion Purcăreanu a fost legalizat
 de onor. Trib. Argeș, va rugăm
 ca să bunie vult. auzi libera boni
 ce s-au depus la D. Casier
 Comunal cu această recepție.

Primul asig. Com. noștr.

Epitropii: Bitori Tancos.
 Gheorghe D. D. D.
 Ion T. D. D.
 George M. D.
 Zigmund Andrius
 Oskar Daniel
 Francisc D. D.

Subsemnatul Cumpărător declară că auz. primit
 actul de vânzare legalizat de onor. Tribunal.

Ion T. Purcăreanu

Stale

Primar al orașului Pitești.

Fig. 6. Epitropii bisericii calvine cer primarului, la 9 august 1887, eliberarea banilor în urma licitației.

¹⁹ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 22.

Biserica luterană. O altă comunitate din Pitești despre care avem știri este cea de rit evanghelic, ai cărei locuitori, prin preotul lor, s-au adresat ministrului cultelor și instrucțiunii publice pentru „cumpărarea unui loc în acel oraș, pentru a-și clădi o casă de rugăciune și școală“.

La 27 iulie 1863, secțiunea clerului din M.C.I.P. anunța pe directorul serviciului Instrucțiunii Publice din același minister despre această aprobare a ministrului „cu condițiune însă a fi supuse întru toate la legiurile țierei, neputând invoca, nici o dată, pentru aceste așezăminte o pretecțiune străină“²⁰.

În Pitești există și astăzi pe bulevardul Republicii, nr. 88, vizavi de Poșta veche, Biserica evanghelică c. a., construită de locuitorii de rit evanghelic după 1863, care a aparținut comunității luterane din acest oraș²¹ (Fig. 7).

Fig. 7. Biserica luterană.

Referitor la biserica reformată luterană, la 2/14 iulie 1866, Starostia acestui locaș îl anunța pe primar, prin adresa nr. 397, că în urma ordinului marelui episcop din Berlin și decretul eminenței sale din 17 mai 1866, urmat după decizia Înalțului Consistoriu al Ministerului din Vestfalen, în ziua de 1/13 iulie 1866 a sosit la Pitești pastorul Eduard Ortmann, numit pastor luteran evanghelic pentru comuna Pitești și care începând cu data de 3/15 iulie 1866 va primi funcțiunea bisericească a acestei religii.

²⁰ D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 54/1863, f. 3.

²¹ La școala de pe lângă această biserică a învățat pictorul Rudolf Schweitzer-Cumpăna, născut în Pitești la 7 mai 1886.

Starostele bisericii reformată solicită primarului ca să comunice noului pastor câteva dintre instrucțiunile acestei țări pe care trebuie să le respecte.

La 13 iulie 1866, primarul răspunde adresei nr. 397 a starostelui anunțându-l că, deocamdată, nu are de a-i recomanda noului preot al bisericii luterane decât „paza cu religiositate“ a celor cuprinse în adresa 2216/1865 trimisă predecesorului sfinției sale, relativ la „executarea dispozițiilor legi înscrisi actelor civile“²².

Informații despre comunitățile și bisericile, altele decât cele ortodoxe de la Pitești, ne furnizează documentele păstrate la arhivele din Pitești. Astfel, la 26 februarie 1866 Primăria Pitești trimitea adrese comunităților reformată (nr. 314), israelită (nr. 313) și armeană (nr. 315) ca în termen de 10 zile să comunice despre: averea mișcătoare și nemișcătoare a comunității, veniturile comunității din proprietăți imobiliare și taxe, precum și cheltuielile ordinare pentru întreținerea cultelor²³.

Nu s-a păstrat raportul comunității reformată, dar la 27 mai 1867 Primăria Pitești cere din nou comunităților din Pitești ca în termen de cinci zile, conform Ordinului Ministerului de Interne 9830/12 mai 1867, să depună bugetul și bilanțul de venituri-cheltuieli ale bisericilor din anul 1864 și până la acea dată. Acum adresa Primăriei a fost trimisă comunității luterană (adresa 1164), maghiară (nr. 1165), catolică (nr. 1166) și armeană (nr. 1167).

La 22 iunie 1867, biserica catolică din Pitești răspunde primarului că „n'are avere, afară numai de o casă ce s-află în Ulița mare, a căruia parte este pentru funcțiunile bisericești și pentru preot“. De asemenea, menționa că n-are venit, „afară numai chiria de o parte a numitei case a căruia prețului s'arată prin contractul“. Deci, la 1867, în afară de biserica reformată, exista și o biserică a comunității catolice.

La 17 martie 1887 primarul trimite adresa 933 și bisericii luterane ca să comunice câți enoriași are fiecare biserică, care este numărul și numele epitropilor și ce venit are lăcașul. Din răspunsul semnat de preotul Vorhauer, primit de Primărie la 20 aprilie 1887, aflăm că parohia era alcătuită „ca din una sută de suflete aproximativ“. Epitropii, în număr de patru, erau aleși de adunarea generală prin majoritate de voturi, pe termen de patru ani, iar din doi în doi ani, când se împlinește termenul la doi din patru epitropi, se aleg alți doi, cu care cei vechi rămân încă doi ani.

Din scrisoarea preotului Vorhauer, primită de primarul Piteștiului la 20 aprilie 1887, aflăm numele celor patru epitropi: Mihai Lehrer, F.A. Keller, Paul Blucher și Franz Lehrer (Fig. 8). Neavând nici un venit, biserica se întreținea din donațiile unora din membri, „iar cea mai mare parte de întreținere ni se trimite de împăratul german și Societatea de binefacere Gustav Adolf“. Pentru a putea exista preotul, „mai întreținem și o școală în care, pe lângă limba română obligătoare, se mai învață și limba germană, iar cu plata școlarilor se suportă cheltuielile școlii și se mai sporește puțin leafa preotului nostru“²⁴.

²² Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale (în continuare: D.J.A.A.N.), fond Primăria Pitești, dos. 10/1866, f. 3.

²³ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 10/1866, f. 1.

²⁴ D.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, f. 4.

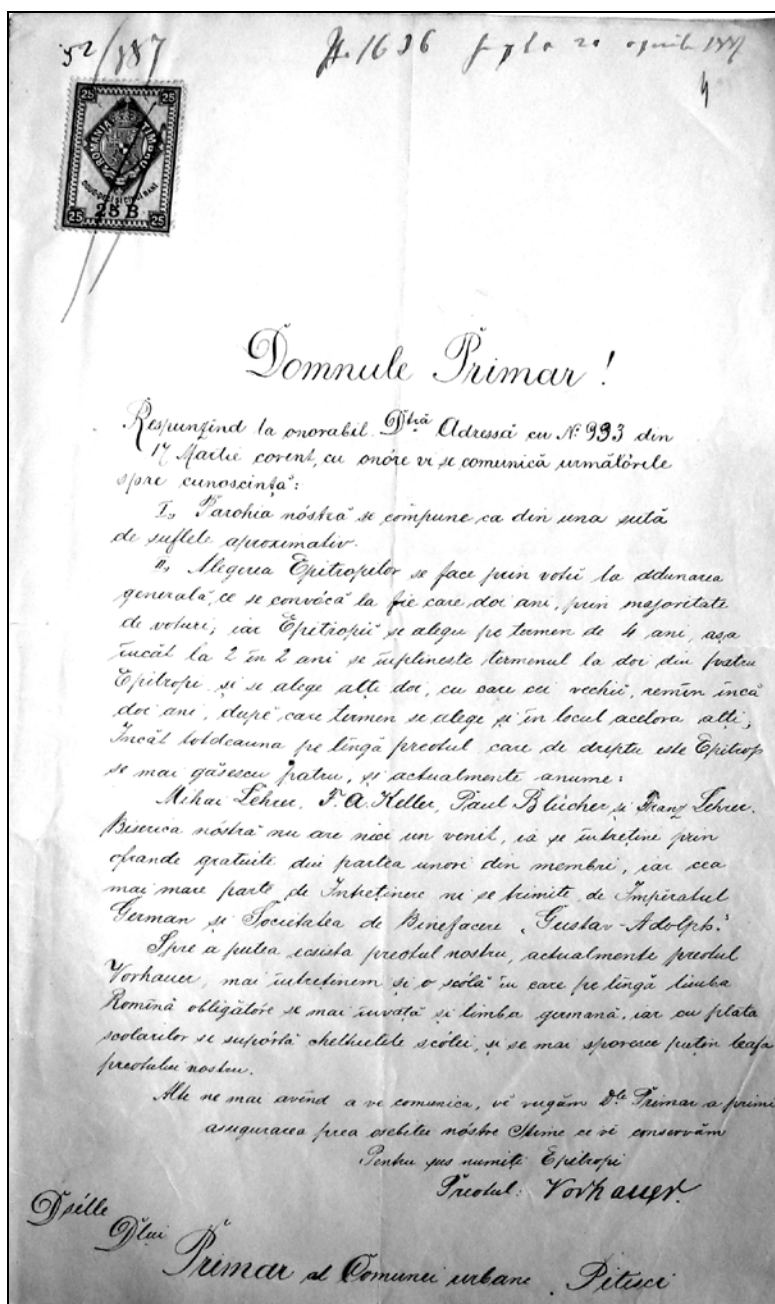

Fig. 8. Scrisoarea preotului Vorhauer către primarul Piteștiului.

Ca orice biserică și aceasta era obligată să trimită Primăriei bugetul de venituri-cheltuieli și bilanțul. Aceiași epitropi, Simion Serafim și Tache Nazan, trimit Primăriei bugetul de venituri-cheltuieli pe anii 1884, 1885, 1886 care la 24 ianuarie 1888 ajunge la Comisiunea bugetară. Dar la 27 iulie 1888 consilierii Agate Vasiliu și C. I. Nancovici înaintează primarului Nicolae Costandinescu o adresă prin care-l anunță că, pentru a verifica actele înaintate, trebuie anexate contractele de închirierea bunurilor bisericii și „lista voluntară de ajutorul oferit de enorie bisericii“, încheierea epitropiilor pentru încuviințarea de reparații, precum și „autorizația dată de Primărie că reparația să se facă în regie de Epitropie, iar nici cum prin ținare de licitațiune“²⁶.

Lipsa documentele ne împiedică să urmărim felul cum a evoluat istoria acestor biserici și școli ce au aparținut comunităților calvină, luterană și gregoriană. Rândurile de față prezintă celor interesați o filă necunoscută din istoria orașului Pitești, urmând ca viitoare cercetări să completeze paginile albe din monografia acestei localități care ar trebui rescrisă.

PROTESTANT CHURCHES & SCHOOLS IN PITEȘTI IN THE SECOND HALF OF THE 19-TH CENTURY

Abstract

In Pitești, a town of Walachia, as well as in others localities people of other ethnicity & religions came from abroad.

In the 19-th century, these communities (Calvinists, Lutherans, and Gregorians) built churches and schools in the proximity of these churches. Today, only two of the three churches (those of the Lutheran & Armenian communities) still exist.

²⁶ D.J.A.N., fond Primăria Pitești, dos. 20/1887-1888, 3,10,15, 25-26.